

УДК 339.54:631.11

Марків Г.В.
кандидат економічних наук,
в.о. доцента кафедри фінансів і кредиту
Львівського національного аграрного університету

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: DEVELOPMENT PROBLEMS AND PROPOSALS TO IMPROVE

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано кількісні зміни експортно-імпорتنих операцій, досліджено основні прогалини у розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу України. Встановлено можливі шляхи подолання існуючих проблем та сформовано пропозиції щодо забезпечення ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, на основі визначених стратегічних цілей розвитку, заходів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції, стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, удосконалення організаційних форм експортної діяльності аграрних підприємств.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, агропромисловий комплекс, проблеми, розвиток, перспективи.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы количественные изменения экспортно-импортных операций, исследованы основные проблемы в развитии внешнеэкономической деятельности предприятий агропромышленного комплекса Украины. Установлены возможные пути преодоления существующих проблем и сформулированы предложения по обеспечению эффективного развития внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий, на основе определенных стратегических целей развития, мероприятий по повышению конкурентоспособности продукции, стимулирование инвестиционно-инновационной деятельности, совершенствование организационных форм экспортной деятельности аграрных предприятий.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, агропромышленный комплекс, проблемы, развитие, перспективы.

ANNOTATION

The article analyzes the quantitative changes of import and export operation. It investigates the main gaps in the development of foreign economic activity of agricultural enterprises of Ukraine. The possible ways to overcome the existing problems are developed and proposals to ensure the effective development of foreign economic activity of agricultural enterprises on the basis of defined strategic development are offered. Measures to improve product competitiveness, stimulate investment and innovation, improve organizational forms of exports of agricultural enterprises are suggested.

Keywords: foreign trade, agriculture, problems, development prospects.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання є головним чинником впливу на рівень розвитку економіки кожної країни і світового прогресу в цілому. Вона є важливою і невід'ємною частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин.

Ефективний розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору сприяє відтворен-

ню експортного потенціалу країни, підвищенню конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках, формуванню раціональної структури експорту й імпорту, залученню іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах, гарантуванню економічної безпеки України. Проте, зі вступом України до СОТ загострилася проблема розвитку підприємств агропромислового комплексу в сучасних умовах, яка потребує вдосконаленого механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських виробників на вітчизняному та світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми ефективного розвитку та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств розглядалися у працях багатьох наукових працівників, зокрема: С. Дем'яненка [1], Т. Зінчук [2], О. Кириченко [3], А. Кредісова [4], А. Мокія [5], А. Мазаракі [6], А. Огієнко [7], О. Панна [8], П. Саблука [1], Б. Шелегеда [10] та ін. Проте не зважаючи на достатню велику кількість напрацювань вчених не всі аспекти існуючої проблеми є достатньо вивченими, особливо це стосується обґрунтування перспективних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК та розробки ефективного механізму удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств в агропромисловому комплексі.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу України та розробка пропозицій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) аграрних підприємств є формою господарської діяльності, яка пов'язана з технологією виробництва сільськогосподарської продукції та науково-технічною діяльністю, а також з системою міжнародного маркетингу здійснення експортних та імпорتنих операцій з цією продукцією. Значення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств полягає в можливості одержувати валютну виручку від експорту, підвищувати технічний рівень виробництва (за рахунок імпорту, більш ефективної техніки та технологій),

виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Запровадження ефективної зовнішньоекономічної діяльності в АПК може вирішити не лише проблему завантаження виробничих потужностей переробних підприємств за рахунок забезпечення якісною сировиною, створення економічно вигідних умов в аграрному секторі для вирощування сільгосппродукції, забезпечення гарантованої зайнятості сільськогосподарських виробників, а й створення умов для виходу вітчизняних виробників на світові ринки, що особливо актуально в умовах світової продовольчої кризи.

Необхідно зазначити, що в аграрному секторі економіки України існує низка основними проблемами розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, зокрема:

- нестабільна динаміка експортно-імпорتنих операцій, яка характеризується протиріччям між валютними надходженнями і структурою від загального обсягу;
- використання застарілих технологій сільськогосподарськими виробниками, що призвело до низької економічної ефективності підприємств агропромислового комплексу;
- домінування в структурі експорту продукції з низьким рівнем переробки, невідповідність загальноприйнятої зовнішньоторговельної політиці з виробництва і реалізації високотехнологічних продуктів;
- неефективний механізм державної підтримки сільгоспвиробництва, що потребує активізації регуляторних інструментів впливу на виробництво;
- низька конкурентоспроможність продукції та її невідповідність міжнародним стандартам якості й безпеки;
- недостатня інвестиційна привабливість [10].

Кількісним вираженням ефективності зовнішньоекономічної діяльності може служити частка взаємного товарообміну сільськогосподарською продукцією між країнами в їх загальному зовнішньоторговельному обороті (табл. 1).

Продукція сільського господарства і харчової промисловості формує значну частину українського експорту. Включно з 2012 р. спостерігалася тенденція до зростання експорту. Проте за 2013 р. експортовано продукції сільського господарства і харчової промисловості на

17 млрд дол. (на 0,9 млрд дол.) менше ніж за 2012 р., що становить 26,8% вартості експорту України (проти 26% у 2012 р.).

У 2013 р. було імпортовано сільськогосподарської продукції і продовольства на 8,2 млрд дол. (на 0,7 млрд дол. більше ніж у попередньому році). У вартісній структурі імпорту країни частка цієї продукції склала 10,7% (у 2012 р. – 8,9%).

У загальній вартості експорту сільськогосподарської продукції і продовольства продукція рослинного походження становила 52,1%. При цьому 71,8% загального обсягу експорту продукції рослинництва припадало на зернові культури, 23,1% – на насіння і плоди олійних рослин. Експорт зерна в натуральному вимірі за 2013 р. склав 27,1 млн тонн. Основними експортними зерновими культурами залишаються кукурудза та пшениця. Так, за 2013 р. кукурудзи експортовано 16,7 млн тонн (найбільші поставки здійснювалися до Єгипту, Іспанії, Ірану, Ісламської Республіки, Кореї, Японії), пшениці 7,8 млн тонн (Єгипту, Сирійської Арабської Республіки, Південної Африки, Кенії, Таїланду). Обсяг експорту насіння і плодів олійних рослин склав 4 млн тонн (основні поставки здійснювалися до Франції, Нідерландів, Італії, Бельгії та Туреччини).

На продукцію рослинництва припадає 32,6% всього імпорту сільськогосподарської продукції та продовольства. В обсязі імпорту продукції рослинництва найбільшу частку займають їстівні плоди та горіхи – 46,6%, насіння і плоди олійних рослин – 14,6%, а також кава, чай – 12,6%.

За 2013 р. експорт м'яса та їстівних субпродуктів з України у вартісному вимірі збільшився порівняно з попереднім роком на 10,4% і склав 348,6 млн дол. Основні країни-експортери яловичини та домашньої птиці – Російська Федерація, Казахстан, Ірак, Молдова та Узбекистан.

Загальний обсяг імпорту м'яса та їстівних субпродуктів у 2013 р. становив 628,6 млн дол. і зменшився проти 2012 р. на 12,9%. У загальній вартості імпорту м'яса та їстівних субпродуктів 61,8% припадало на поставки свинини (388,6 млн дол.), 16,2% – м'яса та їстівних субпродуктів свійської птиці (101,6 млн дол.), 10,8% – сала, свинячого жиру і жиру свійської

Таблиця 1

Динаміка експорту-імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції України (млн дол. США)

	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Експорт	9 514,8	9 935,9	12 804,1	17 905,6	17 038,8
Імпорт	4 936,0	5 763,5	6 346,7	7 513,9	8 187,4
% від загального обсягу					
Експорту	23,9	19,3	18,7	26,0	26,8
Імпорту	10,8	9,5	7,7	8,9	10,7

Джерело: [9]

птиці (67,7 млн дол.), 8,6% – субпродукти істивні великої рогатої худоби (54,3 млн дол.).

У 2013 р. експортовано молока і молочних продуктів на 515 млн дол., що на 3,7% більше порівняно з 2012 р. Основну частину (70,3%) вартості експорту молочних продуктів склали сири всіх видів (362,3 млн дол., або 59 тис. тонн) та 14,7% молоко і вершки згущені (75,9 млн дол., або 30,3 тис. тонн).

Обсяг імпорту молока і молочної продукції у 2013 р. зріс проти 2012 р. на 35,5% і становив 241,8 млн дол. Основними імпортними молочними продуктами залишаються сири, масло вершкове та інші жири, вироблені з молока. Так, за 2013 р. сирів усіх видів імпортовано 19,3 тис. тонн на 111,3 млн дол. (46% вартісного обсягу), масла вершкового та інших жирів з молока 14 тис. тонн на 67,4 млн дол. (27,9%).

У 2013 р. обсяг експорту яєць птиці всіх видів і яйцепродуктів порівняно з 2012 р. збільшився на 46,5% і склав 123,8 млн дол., імпорт також збільшився на 18,2% і становив 20,9 млн дол.

У загальній вартості експортованої сільськогосподарської продукції та продовольства частка жирів та олій тваринного або рослинного походження складала 20,6%. За 2013 р. експорт жирів та олій тваринного або рослинного походження зменшився порівняно з попереднім роком на 16,7% і склав 3507,1 млн дол., зокрема, зменшилися поставки олії соняшникової на 17,4%.

Імпорт жирів та олій тваринного або рослинного походження зменшився на 0,7% і склав 403,4 млн дол.

Низьку ефективність сільськогосподарського виробництва держави зумовлює технічна і технологічна відсталість сільського господарства. Аграрним підприємствам не вистачає сучасної сільськогосподарської техніки, досконалої система кредитування.

Реформування системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України проходило за основними етапами: становлення законодавчої бази, період лібералізації, застосування обмежень щодо імпорту та захисту національного виробника та вдосконалення системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до вимог СОТ. Вступивши до СОТ Україна прийняла зобов'язання з обсягу заходів підтрим-

ки «жовтої скриньки» та отримала резерви зі збільшення державної підтримки за рахунок «зеленої скриньки» та модифікації надання податкових пільг.

Незважаючи на наявність достатнього законодавчого і нормативно-правового забезпечення щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва, державній політиці у цій сфері притаманна низка проблем, основні з яких полягають у зменшенні фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектору, а саме: у 2012 р. передбачено спрямування 2,82 млрд грн, що на 31 % менше ніж у 2011 р., і значно менше суми, яку Україна може виділяти згідно з домовленістю з СОТ [11]. Неefективно використовується податкове стимулювання розвитку галузі АПК у вигляді пільг по ПДВ через непропорційне накопичення фондів акумульованих коштів нарахованого податку. А відтак чинна система не забезпечує оптимального перерозподілу фінансового ресурсу відповідно до потреб тих чи інших пріоритетних напрямків, що потребують додаткової підтримки. Механізм бюджетної підтримки галузі забезпечується на рівні 10–20% від загальної потреби. Постійне недофінансування галузі призводить до суттєвого зниження ефективності використання бюджетних коштів та не призводить до підвищення економічних показників розвитку галузі. Складний процедурний механізм і непрозорість отримання державної допомоги залишає вітчизняних товаровиробників поза її межами. У 2010 р. із 52 тис. сільськогосподарських підприємств підтримкою скористалося лише 2,3 тис., пільгові кредитні ресурси використовувало лише одне з 10 фермерських господарств, соціально спрямовані консультаційні послуги в 11 регіонах країни взагалі не надавалися.

Недостатні обсяги фінансування державних програм, а також неефективність використання коштів призвели до припинення державних цільових програм. Так, з червня 2011 р. втрачено чинність Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. та Державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції. В Україні відсутні програми щодо охорони сільськогосподарських земель, їх раціонального землекористування, консервації

Таблиця 2

Інвестиції в сільське господарство за 2009–2013 рр.

Найменування	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Інвестиції в основний капітал, млн грн	9 382	11 567	17 039	19 411	19 059
До загального обсягу, %	6,2	6,1	6,6	6,6	7,1
Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал), млн дол. США	813,3	793,0	838,7	857,2	839,3
До загального обсягу, %	2,3	2,0	1,9	1,6	1,4

Джерело: [9]

деградованих та малопродуктивних земель. Не розроблено механізми державної компенсації при страхуванні сільськогосподарської продукції [11].

Непередбачуваність адміністративного регулювання цін і обмежень експорту, неефективні механізми державної підтримки сільськогосподарського призначення не сприяє підвищенню інвестиційної привабливості сільського господарства як для власних товаровиробників, так і іноземних фірм та компаній, стримує розвиток агропромислового комплексу держави про що свідчать дані доведені у таблиці 2.

За весь період незалежності України в агропромисловий комплекс надійшло приблизно 2,5 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій на рівні майже 7% від загального обсягу в економіку України, що свідчить про значний потенціал і незадовільний стан сільськогосподарського виробника. Тим часом, ЄБРР щороку нарощує інвестиції в аграрний сектор України: у 2009 р. обсяг фінансування склав 138 млн, а в 2011 р. досягнув 190 млн. Встановлено, що 76,2% загальної суми інвестицій вкладено у спільні підприємства, які в змозі впроваджувати сучасні технології, іноземний досвід менеджменту та сприяють виходу вітчизняних товаровиробників на зовнішні ринки. Це пояснюється основними критеріями діяльності спільного підприємства: комерційна ефективність – відображає спрямованість співвідношення фінансових витрат і результатів; ефективність інвестиційно-інноваційних вкладень – характеризує вигоду від інвестування операційних процесів; техніко-технологічна ефективність – передбачає збільшення доходності при скороченні технологічних циклів, зниженні витрат на виробництво продукції, скороченні трудомісткості технології; соціальна ефективність – збільшення кількості робочих місць, умови підвищення кваліфікації вітчизняних кадрів; зростання експортного потенціалу – передбачає збільшення валютної виручки; бюджетна ефективність – враховує вплив спільного підприємства на витрати (доходи) бюджету [7].

Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках може забезпечити переробний сектор. Переорієнтація дотаційною допомоги на переробну галузь дасть змогу не лише підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, але й отримати набагато більшу фінансову вигоду від розвитку переробних підприємств, адже саме вони формують основну додану вартість сільгосппродукції. Тенденції розвинених країн світу підтверджують, що саме від переробних підприємств залежить функціонування сільського господарства і раціональне використання виробничих потужностей та впровадження безвідходних технологій [10].

Узгодження інтересів суб'єктів агропромислового комплексу і державних органів управ-

ління при удосконаленні механізму управління зовнішньоекономічної діяльністю, використання можливостей, переваг ефективних форм інтеграційних відносин дозволить Україні зайняти достойне місце на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Висновки. Існуючі протиріччя між показниками кількісної динаміки експортно-імпорتنних операцій, низька конкурентоспроможність вітчизняних сільськогосподарських виробників потребують подолання багатьох проблем з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Зокрема, гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно стандартів ЄС; збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції через: сприяння розробці і впровадженню систем управління якістю; покращення репутації України на міжнародному ринку продовольства як країни-виробника екологічно чистих і безпечних продуктів, співробітництво з міжнародними фондовими біржами, організація міжнародних виставок, ярмарок, семінарів в Україні та сприяння участі вітчизняних суб'єктів господарювання у таких заходах за кордоном; збільшення обсягів державного фінансування наукових розробок у сфері біотехнологій, генетики, селекції, племінної діяльності, з метою покращення вхідних факторів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку; посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції; налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами; використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку аграрної продукції у напрямі зміцнення конкурентоспроможності АПК.

Ефективна робота підприємств агропромислового комплексу повинна визначатися правильним вибором стратегічних орієнтирів, що дозволяють щонайкраще реалізувати потенціал цієї сфери. Зовнішньоекономічна діяльність має стати основою стратегії економічного росту і розвитку підприємств харчового комплексу і АПК, підвищення конкурентоспроможності виробленої ними продукції.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України до 2020 р., яка розроблена на основі Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна реформа» і Програми розвитку України до 2020 р., визначає пріоритетні практичні напрямки ефективного використання потенціалу аграрного сектора, що гарантує вирішення основних проблем зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах агропромислового комплексу держави. Це уможливило стабільність експортоорієнтованого та конкурентоспроможного стану на внутрішньому і зовнішніх ринках України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін. ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
2. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки : монографія. – Житомир : ДВНЗ «ДАУ», 2008. – 384 с.
3. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності / О.А. Кириченко, І.В. Кавас, А.С. Ятченко. – К. : Фінансист, 2000. – 634 с.
4. Кредісов О.А. Розвиток європейської інтеграції в умовах глобалізації світової економіки : автореферат дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / О.А. Кредісов ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 22 с.
5. Мокій А.І. Регіонально-секторна модель зовнішньоекономічної інтеграції: передумови і стратегія реалізації / А.І. Мокій. – Львів : Коопосвіта, 1999. – 346 с.
6. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ : монографія / А.А. Мазаракі, В.В. Юхименко, О.П. Гребельник, Т.М. Мельник та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 309 с.
7. Огієнко А.В. Ефективний розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств Миколаївської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)» / А.В. Огієнко. – Херсон, 2010. – 20 с.
8. Панна А.О. Роль зовнішньоекономічної діяльності в підвищенні конкурентоспроможності аграрних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/panna-ao-rol-zovnishnoekonomichnoyidiyalnosti-v-pidvischenni-konkurentospromozhnosti-agrarnih-pidpriemstv/>.
9. Статистика сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/cat9_u.htm.
10. Шелегеда Б.Г. Господарський механізм удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах агропромислового комплексу [Електронний ресурс] / Б.Г. Шелегеда, О.М. Шарнопольська, К.В. Шарнопольська. – Режим доступу : <https://search.ukr.net/?q>.
11. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільгоспвиробництва в Україні : аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/articles/910/.